

Teória regulovania a jej vzťah k hlavným prúdom ekonomického myslenia

Magdaléna PŘÍVAROVÁ*

The Regulation Theory and its Relation to Main Streams of Economic Thought

Abstract

Around the Regulation Theory those current French economists have concentrated, who have emphasized the importance of rules and social relations in the analysis of the functioning of an economy (the rules for wage setting, forms of competition among firms, monetary relations). This theory represents the stream of economic thoughts, according to which the regulation mode in the society varies over time. Its ambition is not to create a new theory of general laws of the functioning of the market and mixed economy, but to capture their variability over time and space. After the regulation based on the competition, which dominated until the 1929 – 1933 depression, the Fordist type of regulation followed, which hit the crisis in 70-ties of 20th century. Currently the School has been trying to specify basic features of the regulation mode corresponding to the conditions of the globalization and the New Economy.

Keywords: regulation, type of accumulation, institutional forms, wage relationship, money, competition, state, international relations

JEL Classifications: B41, B52, F41, F36

Úvod

Teória regulovania (alebo škola regulovania) patrí do obmedzeného okruhu ekonomických teórií, ktoré ponúkajú alternatívu dominantným ekonomickým prístupom. Podľa R. Boyera, jedného z jej hlavných predstaviteľov, výskum teórie regulovania smeruje – cez analýzu mzdového vzťahu, systémov inovácií, peňažných a finančných systémov – k vypracovaniu inštitucionálnej a historickej

* Magdaléna PŘÍVAROVÁ, Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej teórie, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5; e-mail: magda.privarova@netrix.sk

makroekonómie bez toho, aby sa zabúdalo na dejiny ekonomických teórií. Na tento účel sa využívajú najmä dva nástroje: dlhodobé historické štúdie a systematické medzinárodné porovnávanie vzťahujúce sa na súčasnosť. V poslednom období bol výskumný program teórie regulovania rozšírený o inštitucionálne a makroekonomické základy mikroekonómie.

1. Vznik a formovanie teórie regulovania

Teória regulovania (TR) sa zrodila v 70. rokoch dvadsiateho storočia vo Francúzsku. K pochopeniu procesu jej vzniku a formovania je nevyhnutné vysvetliť ekonomický a politický kontext danej doby. Je to totiž obdobie špecifických politických a ekonomických podmienok nielen vo Francúzsku (rozmach študentského a robotníckeho hnutia, rastúca miera nezamestnanosti), ale aj v celom západnom svete: tak v Európe, ako aj v USA išlo o vývojovú etapu vyznačujúcu sa prechodom od rastu ku kríze. Po tridsiatich rokoch relatívne rýchleho a relatívne stabilného ekonomického rastu (*Trente glorieuses*) vstupujú západné ekonomiky do najťažšej krízy 20. storočia. Tá predznamenala koniec sna o prosperitu bez konca („zlatý vek“). Kríza z roku 1973 bola do značnej miery odlišná od krízy z roku 1929, ktorá sa vyznačovala prudkým a kumulatívnym poklesom miezd, cien a dopytu. Preto sa pokusy o oživenie ekonomiky založené na hospodárskopolitických opatreniach keynesovského typu ukázali v 70. rokoch ako neschopné absorbovať nezamestnanosť, ktorá mala svoj pôvod nielen v efektívnom dopyte, ale aj v agregátnej ponuke – v odchýlke medzi rastúcimi mzdami a poklesom produktivity práce. Tento vývoj silno spochybnil tzv. keynesovsko-klasickú syntézu (formalizovaným spôsobom vyjadrenú v modeli IS-LM), o ktorej sa všeobecne myslelo, že dokáže poskytnúť štátu takmer vedecké nástroje proticyklického regulovania.

Od polovice 70. rokov dochádza k rozširovaniu vplyvu neoliberálnych hospodárskych politík, ktoré bolo korunované víťazstvom thatchérizmu a reaganizmu. Tento vývoj nadobúda vo Francúzsku svoju konkrétnu podobu v politike Barrovho „silného franku“, ktorý znamená radikálny koniec s filozofiou rozdeľovania prínosov ekonomického rastu. Objavujú sa nové konfigurácie konfliktov a nové rozloženie síl.

V tejto súvislosti treba poznamenať, že v 60. a v 70. rokoch dvadsiateho storočia boli takmer všetci francúzski ekonómovia orientovaní ľavicovo, pričom medzi nimi existovali rôzne odtiene od ľavice až po extrémnu ľavicu. Na stránkach odborných a vedeckých časopisov prebiehali ostré polemiky, najmä s predstaviteľmi ortodoxného marxizmu, ktorí rozvíjali teóriu štátnomonopolistického kapitalizmu. Táto teória tvrdila, že počas obdobia *Trente glorieuses* sa zbedačovanie

robotníckej triedy prehlbovalo. Štatistiky však dokazovali, že uvedená téza je nepravdivá, a preto nemôže byť základom seriózneho ekonomického výskumu.

Stret všetkých uvedených spoločensko-ekonomických skutočností viedol k tomu, že sa vytvorila pracovná skupina pozostávajúca z novej generácie takých vedcov, akými sú M. Aglietta, R. Boyer, A. Brender, B. Coriat, A. Lipietz, J. Mistral, Ch. André, R. Delorme, M. Bertrand, J. Mazier, M. Baslé, J.F. Vidal a ďalší. Väčšina z nich pôsobila vo výskumnom centre aplikujúcom matematiku na práce Komisariátu pre plán – CEPREMAP (Centre d'études prospectives d'économie mathématique appliquées à la planification),¹ prípadne v Štátnom ústave štatistiky a ekonomického výskumu – INSEE (Institut national de la statistique et des études économiques), kde sa podieľali na konštrukcii ekonometrických modelov FIFI, DMS a STAR. Uvedomovali si, že je nevyhnutné vybudovať takú ekonomickú teóriu, ktorá by predstavovala určitú alternatívu oproti teórii štátnomopolistického kapitalizmu, a zároveň by umožňovala brať do úvahy hlavné zmeny, ktoré sa udiali v ekonomicky vyspelom svete po druhej svetovej vojne.

Uvedená pracovná skupina, ktorá sa stala akousi zárodočnou bunkou školy regulovania, sa spočiatku vytvárala neformálnym spôsobom. Už spomínaní špičkoví vedci organizovali pravidelné pracovné stretnutia, na ktorých si vymieňali svoje poznatky a skúsenosti získané na základe analýz povojnového vývoja francúzskej ekonomiky. Keďže pracovali pre francúzsku ekonomickú administratívu, je celkom logické, že vo svojej práci venovali veľkú pozornosť práve empirickým údajom a pozorovanej ekonomickej realite. Odmietali náhľad na ekonomiu ako na niečo abstraktné, čo sa vyvíja izolovane od sociálnych, kultúrnych a politických systémov. Keďže tieto systémy na seba navzájom pôsobia, zdôrazňovali nutnosť brať vo výskume do úvahy ich vzájomné väzby, a to najmä tie, ktoré existujú medzi ekonomikou a spoločnosťou.

Za zakladateľský počín teórie regulovania sa považuje návrat M. Agliettu zo Spojených štátov amerických, kde sa mu podarilo zozbierať množstvo empirických údajov o vývoji americkej ekonomiky, na základe ktorých napísal a v roku 1974 aj obhájil svoju doktorskú dizertačnú prácu. Tá bola neskôr doplnená o kolektívne reflexie a v roku 1976 bola publikovaná pod názvom *Régulation et crise du capitalisme* (Regulovanie a kríza kapitalizmu).

V uvedenej publikácii sa okrem výkladu niektorých základných pojmov TR (pozri ďalej) analyzuje vývoj amerického kapitalizmu. Podľa Agliettu, v 19. storočí bol pre tento vývoj príznačný extenzívny typ ekonomického rozvoja. Táto etapa je charakteristická hlavne budovaním ťažkého priemyslu.

¹ Od 1. januára 2005 je *Centre d'études prospectives d'économie mathématique appliquées à la planification* premenovaný na *Centre pour la recherche économique et ses applications*. Jeho poslaním je zabezpečiť interface medzi „akademickým svetom“ a súkromnou i verejnou decíznou sférou. Pôvodná skratka – CEPREMAP – ostáva zachovaná.

V rokoch 1914 – 1945 sa v továrňach rozvíja nová organizácia práce, taylorizmus, čo umožňuje novú formu akumulácie, založenú na zavádzaní nových technológií pre masovú produkciu. Objavuje sa však problém podspotreby, ktorý vedie v 20. a v 30. rokoch ku krízam z nadvýroby. Možno teda hovoriť o masovej výrobe bez masovej spotreby.

Novú fázu vo vývoji kapitalizmu stotožňuje Aglietta s fordizmom. Pre tento typ akumulácie je príznačné samočinné udržiavanie rastu. Ide skrátka o spôsob regulovania *par excellence*. V rámci fordizmu sa totiž nastoľujú také inštitucionálne formy, ktoré zabezpečujú masovú spotrebu. Rast produktivity, vyvolaný najmä technológiami, umožňuje totiž nielen rast ziskov, ale aj miezd. To vytvára jednak odbytové možnosti pre spotrebné statky, jednak samočinné generovanie ekonomického rastu.

Po dvoch desaťročiach rastu sa fordistický spôsob regulovania dostal do krízy, príčiny ktorej spočívajú, podľa Agliettu, tak vo vyčerpaní technických možností tohto spôsobu organizácie práce, ako aj v rozmachu triedneho boja a v spochybňovaní fordizmu v podnikoch.

J. P. Benassy a A. Lipietz sa pokúsili otestovať, či hypotézy, ktoré Aglietta vyslovil pre USA, platia aj na podmienky francúzskej ekonomiky. Ich analýzy potvrdili, že téza o fordistickom type akumulácie je platná aj pre Francúzsko. Avšak, ako ukázali neskoršie medzinárodné porovnania, uvedená téza bola dokonale aplikovateľná len v týchto dvoch krajinách.

Publikovanie Agliettovej monografie viedlo predstaviteľov TR k formulovaniu niekoľkých otázok, čo im umožnilo vytýčiť ich výskumný program. V prvom rade si položili otázku, prečo bol vôbec možný 25-ročný nepretržitý a relatívne stabilný ekonomický rast? Nechceli sa totiž uspokojiť iba s analýzou krízy v 70. rokoch, ale snažili sa aj vysvetliť ekonomický rast a prechod od rastu do krízy bez toho, aby sa brali do úvahy externé príčiny, akými boli napríklad ropné šoky v roku 1973 alebo menová kríza v roku 1972.

Ďalej sa usilovali odhaliť, prečo skutočná kríza prepukla práve v danom období, prečo nie skôr alebo neskôr.

Okrem toho hľadali vo svojom výskumnom programe odpoveď na otázku, prečo mala kríza v 70. rokoch podobu stagflácie, zatiaľ čo Veľká hospodárska kríza mala inú povahu. Pre toto obdobie formovania sa teórie regulovania je príznačné, že jej výskum mal čisto makroekonomický charakter a bol sústredený na vykreslenie každého veľkého historického obdobia – presnejšie, na analýzu vývoja jednotlivých typov akumulácie a spôsobov regulovania ekonomík.

Od 80. rokov sa práce predstaviteľov TR zameriavajú viac na vzťah medzi mikroekonomiou a spôsobmi regulovania.

Za ďalší posun vo výskume TR možno považovať skutočnosť, že sa začína rozvíjať v nových smeroch, akými sú teória štátu, peňazí, makroekonomická formalizácia rôznych typov rastu, sektorové analýzy a všeobecná teória inštitúcií.

Počet prívržencov tohto ekonomického smeru narastá, čo má, spolu s istou diverzifikáciou jeho výskumného programu, za následok vyprofilovanie viacerých škôl, akými sú parížska, grenoblianska a škola regulovania miezd.

2. Základné pojmy

Teória regulovania sa snaží dostať spoločenské vzťahy do centra pozornosti ekonomickej analýzy. Jej zámerom je charakterizovať rôzne fázy vývoja kapitalizmu a vysvetliť príčiny striedania období relatívnej stability a období kríz. Na tento účel jej predstavitelia zaviedli do ekonomickej teórie celý hierarchicky usporiadaný systém pojmov, z ktorých najdôležitejšie sú:

- spôsob regulovania
- typ akumulácie
- inštitucionálna (alebo štruktúrna) forma.

Tieto pojmy umožňujú brať do úvahy tak diverzitu (od jedného spoločenstva k druhému), ako aj variabilitu (od jednej etapy k druhej) konfigurácií spoločenských foriem, a teda vymedziť národné a historické osobitosti ekonomického rastu a kríz.

Je celkom prirodzené, že dôležité miesto v hierarchii pojmov TR patrí práve pojmu *regulovanie*. Vo všeobecnej rovine ho možno definovať ako súhrn mechanizmov, ktoré umožňujú, aby systém dosiahol svoje ciele a ktoré napomáhajú návrat k rovnováhe v prípade jej narušenia.

Do ekonomickej teórie zaviedol pojem regulovania Gérard de Bernis [12, s. 105]. Prebral ho pritom z biológie, kde sa regulovaním rozumie taká situácia, keď sily rôzneho pôvodu pocitujú vplyv určitého usmerňovania, ktoré vyvoláva ich konvergenciu, zatiaľ čo bez uvedeného usmerňovania by prirodzený pohyb takýchto síl nútil k ich divergencii. V biológii ide o častý jav. Stretávame sa s ním napríklad vtedy, keď genetické kódy informujú elementárne procesy, určujú ich orientáciu a ich ciele. Analógiu medzi biológiou a ekonómiou vidí de Bernis v tom, že v trhovej ekonomike existujú na jednej strane divergentné sily, ale zároveň sú tu aj určité spoločenské normy, inštitúcie a usmerňovanie, ktoré zabezpečujú konvergenciu síl, ktoré sú svojou povahou divergentné. Úlohu genetických kódov tu hrajú inštitúcie. To znamená, že adekvátne inštitúcie sú schopné udržať určitý súlad a tak umožniť ekonomický rast [12, s. 115].

M. Aglietta tvrdí, že „kapitalizmus nemá sám osebe obsiahnutý princíp regulovania; ten spočíva v súlade spoločenských mechanizmov, ktoré usmerňujú

akumuláciu kapitálu v smere pokroku“ [2, s. 412]. To, že kapitalizmus je schopný udržať sa, t. j. že sa dokáže transformovať dostatočne na to, aby bola zachovaná kompatibilita medzi „základnými podmienkami“ a cyklickými výkyvmi, krízami a konfliktmi, ktoré vyvoláva jeho pôsobenie, je dôkazom existencie „spôsobu regulovania“, t. j. „súhrnu mechanizmov, ktoré udržiavajú rozpory vzniknuté akumuláciou kapitálu v hraniciach, ktoré sú kompatibilné so sociálnou súdržnosťou národov.“ [Tamtiež.]

Ďalším základným pojmom TR je pojem *typ akumulácie*. Ten charakterizuje spoločné sociálne a ekonomické znaky, ktoré umožňujú, aby sa akumulácia v dlhom období, t. j. medzi dvomi štruktúrnymi krízami, neustále reprodukovala. Skúmanie typu akumulácie je založené na sledovaní dynamického súladu medzi takými premennými veličinami a parametrami, ktoré sa obyčajne berú do úvahy pri konštrukcii makroekonomického modelu: výroba, technický pokrok, dopyt, rozdeľovanie dôchodkov...

Podľa Boyera [9, s. 191], typ akumulácie sa charakterizuje:

- organizáciou výroby (tak vnútri podniku, ako aj medzi podnikmi), ktorá určuje organizáciu práce a využívanie výrobných statkov;
- časovým horizontom, ktorý slúži ako určitý oporný bod pri rozhodovaní podnikateľov o objeme investícií; prejavuje sa súhrnom pravidiel a kritérií;
- rozdeľovaním dôchodkov medzi mzdy, zisky, dane, umožňujúcim reprodukciu rôznych spoločenských tried a vrstiev;
- objemom a zložením efektívneho dopytu, ktoré vyjadrujú spôsob života a proces zospoločenšenia.

Na základe analýzy uvedených veličín a faktorov rozlišuje TR extenzívny a intenzívny typ akumulácie. Extenzívna akumulácia charakterizovala spôsob regulovania francúzskej ekonomiky v rokoch 1850 – 1930. V tomto období sa ekonomický rast dosahoval hlavne v dôsledku zvýšenia objemu investícií do výrobných fondov. Tie zväčšujú objem výrobných kapacít. Zároveň však plodia rozpory – zvyšuje sa výroba výrobných statkov na úkor spotrebných statkov. Navyše, dochádza k poklesu miery zisku, pretože sa zvyšuje organické zloženie kapitálu.

Limity extenzívneho typu akumulácie vyvolali v roku 1929 Veľkú hospodársku krízu, východiskom z ktorej bola intenzifikácia výroby. Tá sa vo Francúzsku uskutočňuje hlavne po roku 1945, v súvislosti s rozvojom fordizmu. Ten sa však v 70. rokoch dvadsiateho storočia dostáva do krízy.

A. Lipietz zdôrazňuje [15, s. 100], že medzi typom akumulácie a spôsobom regulovania existuje úzka súvislosť, ktorú opisuje nasledovným spôsobom: V kapitalistickom systéme sa striedajú obdobia relatívnej stability s obdobiami kríz a transformácií. Počas období relatívnej stability platí, že existujúci spôsob

regulovania má rozpory (protirečenia) akumulácie takpovediac „pod kontrolou“, ale počas krízy sa ukazuje, že je nutný nový spôsob regulovania, ktorý by bol adekvátny danej dobe.

Niekedy sme svedkami toho, že faktory, ktoré prispievajú k úspechu spôsobu regulovania v príslušnom type akumulácie, môžu byť aj príčinou jeho neúspechu. Podľa Boyera [10, s. 25], rozmach a kríza môžu byť dôsledkom tých istých mechanizmov, to znamená, že určitý spôsob regulovania môže fungovať, aby vyriešil konflikt vyvolaný danou krízou, ale zároveň môže byť takým regulovaním, ktoré v budúcnosti vyvolá novú krízu. Spôsoby regulovania sa teda menia v čase a v priestore a len skúsenosť umožní posúdiť, ex post, účinnosť, opodstatnenosť a adekvátnosť príslušného spôsobu regulovania [11].

Boyer vidí súvislosť medzi typom akumulácie a spôsobom regulovania v tom, že každé obdobie ekonomického rastu je spojené s určitým spôsobom regulovania, ktorý je kombináciou dvoch dimenzií: typu akumulácie a štruktúrnych (inštitucionálnych) foriem.

3. Základné štruktúrne formy

Pojem *základné štruktúrne formy* zaviedol do teórie regulovania M. Aglietta, a to v diele *Régulation et crise du capitalisme* [1, s. IX]. Podľa neho možno kapitalizmus charakterizovať základnými spoločenskými vzťahmi, kodifikovanými štruktúrnymi formami. Podľa Boyera, analýza inštitucionálnych alebo štruktúrnych foriem umožňuje vymedziť „pôvod pozorovaných spoločných sociálnych a ekonomických znakov“ pre dané obdobie a danú geografickú oblasť [11, s. 26].

Všetci predstavitelia TR sa zhodujú v tom, že ide o nasledovné štruktúrne či inštitucionálne formy: • peniaze • štát • konkurencia • mzdový vzťah • medzinárodné vzťahy.

Najväčšiu pozornosť pritom venujú analýze mzdového vzťahu a peňazí. *Peniaze* považujú za proces zospoločenšenia, spôsob komunikácie, srdce akumulácie, ale aj prejav násilia. Sústreďujú sa najmä na úlohu peňazí v rôznych typoch ekonomického rastu, ktoré nasledovali od zrodu kapitalizmu až po súčasnosť. Študujú aj prejavy obmedzení, ktoré sú sprievodným znakom existencie peňazí. Zaujímavé pritom je, že všetci predstavitelia TR nevychádzajú z tej istej teoretickej koncepcie peňazí. Z tohto dôvodu sa ich analýzy odlišujú tak v otázke teórie pôvodu peňazí, ako aj v otázke teórie hodnoty, o ktorú sa opierajú.

Bez ohľadu na uvedenú skutočnosť sú však zajedno v tom, že peniaze majú dvojakú povahu, ktorá vyúsťuje do nutnosti existencie hierarchicky usporiadaného peňažného systému. Dvojaká povaha peňazí je dôsledkom ich dvoch stránok, a to verejnej a súkromnej.

Tým, že peniaze patria do verejnej oblasti, slúžia ako zúčtovacia jednotka a umožňujú jednotlivcom kvantifikovať ich zámer účasti na výrobe. Peniaze však majú aj súkromnú stránku. Želanie jednotlivcov držať svoje bohatstvo v jeho najlikvidnejšej podobe sa konkretizuje vo funkcii uchovávatel'a hodnoty, ktorá závisí od preferencie likvidity.

Štát je ďalšou základnou inštitucionálnou (štruktúrnou) formou charakterizujúcou kapitalistickú spoločnosť. Predstavitelia TR študujú najmä úlohu štátu v ekonomike, a to bez hlbších úvah o jeho genéze a jeho základoch. Všetci sa pritom odvolávajú na prácu svojich dvoch prívržencov, ktorými sú R. Delorme a Ch. André [14]. Východiskovým bodom skúmania týchto ekonómov je dlhodobý vývoj verejných výdavkov vo Francúzsku. Pri ich analýze uvažujú s dvomi rovinami, pričom každá z nich hľadá odpoveď na jednu otázku:

- Prvá rovina: *Prečo existujú štátne intervencie?*
- Druhá rovina: *Prečo štátne intervencie nadobúdajú formu výdavkov?*

V prvej rovine skúmania André a Delorme vypracúvajú teóriu vývoja štátu. V tejto súvislosti rozlišujú štát s obmedzenými zásahmi (s internými kompetenciami) a štát začlenený do ekonomiky a do spoločnosti: „Po štáte s obmedzenými zásahmi nasleduje štát začlenený do ekonomiky a spoločenského života. Prvá svetová vojna oznamuje túto zmenu. Novinka, masovosť spoločenského života, je zavedená práve prvou svetovou vojnou. Masová výroba predpokladá masovú spotrebu, prítomnosť ktorej nie je automatická, ale uskutočňuje sa transformáciou spôsobu života.“ [14, s. 640]

V druhej rovine skúmania sa André a Delorme zaujímajú o dôvody, pre ktoré štátne zásahy nadobúdajú formu verejných výdavkov. Podľa nich existujú tri skupiny príčin:

- tzv. dedičstvo (t. j. verejná správa, armáda, dopravná infraštruktúra atď.)
- obidve svetové vojny
- inštitucionálne kompromisy.

Za najdôležitejšiu považujú práve poslednú skupinu príčin, pretože je spojená s novou formou štátnych zásahov, ktorá sa týka školstva (19. storočie) a výdavkov na sociálne zabezpečenie po druhej svetovej vojne.

Predstavitelia TR venujú vo svojom výskumnom programe značnú pozornosť štúdiu súvislostí, ktoré existujú medzi štátnymi zásahmi a typmi akumulácie. Podľa nich sa extenzívny typ akumulácie vyznačuje, okrem iného, rozdielom medzi ťažkým priemyslom (ktorý je koncentrovaný a produktívny) a spotrebným priemyslom (ktorý je roztrieštený a málo produktívny), ako aj absenciou úzkeho vzťahu medzi týmito dvoma sektormi. V takejto situácii štát intervencuje predovšetkým na domácej úrovni, a to ako garant slobôd: zaručuje voľný pohyb statkov a osôb, slobodu podnikania, skrátka práva, ktoré boli získané vďaka Veľkej

francúzskej revolúcii v roku 1789. Okrem toho štát zasahuje aj v ekonomickej a sociálnej oblasti, ale jeho zásahy sa týkajú štruktúr, a nie fungovania trhov. Patrí k nim najmä obmedzenie dĺžky pracovného času, rozvoj bankového sektora a zriaďovanie siete verejných škôl. Rozdeľovanie dôchodkov a bezpečnosť pri práci sú však ponechané na súkromnú iniciatívu.

Pri intenzívnej forme akumulácie sa vzťahy medzi ťažkým a spotrebným priemyslom posilňujú. Obdobie prudkého rastu prispieva k simultánnemu zvyšovaniu ziskov a miezd. Uvedený vývoj je dôsledkom dvojakej indexácie – jednak miezd v závislosti od ziskov z produktivity, jednak cien v závislosti od nákladov podnikov. K tomuto zret'azeniu, ktoré spája produktivitu a reálnu mzdu, pribudli sprostredkujúce sociálne formy (hlavne kolektívne vyjednávania). Ekonomicky vyspelé krajiny smerujú k vytvoreniu toho, čo sa nazýva *začlenený štát*. Štát prestáva plniť svoju úlohu arbitra a zúčastňuje sa ekonomického a sociálneho života.

Kríza fordizmu, sťažená rozsiahlymi sociálnymi právami, vyvolala protirečenie medzi rastom miezd a ziskov. To viedlo nielen k spochybneniu inštitúcií, ktoré vznikli po vojne, ale aj k spochybneniu úlohy štátu v ekonomike. Predstavitelia TR však nepripúšťajú možnosť samočinnej organizácie spoločnosti a zdôrazňujú úlohu štátu v súvislosti so zabezpečením legitimacy spoločenských noriem. Podľa nich treba uvažovať o nových formách štátneho intervencionizmu. Ide im pritom najmä o určenie iných pravidiel spoločenského fungovania: zavedenie nových foriem solidarity, rozdelenia pridanej hodnoty, nové priemyselné a menové politiky atď.

K základným inštitucionálnym (štruktúrnym) formám, ktoré charakterizujú kapitalistickú spoločnosť, patrí aj *konkurencia*. V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť, že v ekonomickej teórii existujú v zásade dve rozdielne vízie fungovania ekonomických mechanizmov: autoregulácia a heteroregulácia.

Autoregulácia je spojená s modelom dokonalej konkurencie. Je víziou ortodoxnej ekonómie, ktorá uvažuje v pojmoch automatických rovnováh a nabáda k tomu, aby ekonomické subjekty nezasahovali do zákonov trhu, ktoré prirodzeným spôsobom nastolia na každom trhu rovnovážne ceny a rovnovážne množstvá. Avšak situácia, ktorú model dokonalej konkurencie opisuje, predstavuje prílišné skreslenie ekonomickej reality, okrem iného aj preto, lebo nepripúšťa také aktivity subjektov, akými sú dohody, koalície, odbory... Autoregulácia je teda v protiklade s inštitúciami reálneho sveta. Naproti tomu *heteroregulácia* predstavuje úplne iné videnie ekonomických mechanizmov. Trhy nepovažuje za hlavné inštitúcie, kde sa určujú ekonomické veličiny. Tie sa automaticky vyrovnávajú pôsobením dopytu a ponuky. Takže také javy, akými sú inflácia alebo nezamestnanosť, nie sú exogénnymi faktormi, ale naopak, prvkami, ktoré sú vlastné trhovej ekonomike a odrážajú jej najhlbšiu podstatu.

Predstavitelia TR sú prívržencami heteroregulácie. Napríklad R. Boyer spája formy konkurencie s jednotlivými typmi akumulácie. Upozorňuje na to, že v podmienkach nedokonalkej konkurencie firmy určitým spôsobom ovládajú mikroekonomické výkyvy. Ceny už nie sú výslednicou konkurenčného boja, ale odrazom cenovej stratégie. Na základe súčasného stavu je možné extrapolovať budúci vývoj. Namiesto cenovej konkurencie firmy využívajú diferenciáciu produktu, reklamu atď.

Teória regulovania odmieta princíp determinizmu, a preto lineárna predstava vulgárneho materializmu, podľa ktorej monopolistická štruktúra trhu nasleduje s definitívnou platnosťou po kapitalizme voľnej súťaže, je jej cudzia. Od konkurencie k monopolu sa neprechádza definitívne. Tak R. Boyer, ako aj M. Aglietta konštatujú, že pre prvú polovicu 80. rokov dvadsiateho storočia je príznačný návrat konkurencie. Jej nová forma však predpokladá ovládanie nových parametrov: plánovať zmeny, anticipovať preferencie spotrebiteľov, inovovať produktový rad...

Vo výskumných prácach predstaviteľov TR hrá strategickú úlohu *mzdový vzťah*. Podľa R. Boyera totiž historická analýza francúzskej ekonomiky od 19. storočia až dodnes dokazuje, že „formy konkurencie a typ intervencií štátu hrajú vo vytváraní rôznych foriem regulovania menšiu úlohu ako mzdový vzťah“ [6, s. 498 – 499]. Pri skúmaní mzdového vzťahu nekladú predstavitelia TR dôraz na vzťahy vykorisťovania pracujúcich, ale na trhovú vzťah. (Trhový vzťah je podľa nich charakterizovaný horizontálnym oddelením výrobných jednotiek, takže výroba, t. j. súkromná práca, sa stáva spoločenskou až vtedy, keď ju uzná trh.) Pritom ho však, na rozdiel od teoretikov nerovnej výmeny [5, s. 143], neredukujú len na čisto trhovú vzťah, ale chápu ho širšie. Tento vzťah sa vytvára skôr „celým súhrnom podmienok, ktoré upravujú využívanie a reprodukciu pracovnej sily, či už ide o organizáciu pracovného procesu, o hierarchiu kvalifikácií, o mobilitu pracovných síl alebo aj o tvorbu a použitie mzdového dôchodku“ [6, s. 494].

Mzdový vzťah má dve rozdielne a relatívne autonómne dimenzie, a to organizačnú a inštitucionálnu. Organizačná dimenzia sa týka delby práce a vyúsťuje do princípov autority a hierarchie, na účely koordinácie rozhodnutí v súlade s technicko-organizačnou štruktúrou. Inštitucionálna dimenzia sa vzťahuje na spoločensko-historické mantinely. V podniku nadobúda podobu kompromisu odbory – zamestnávateľ, teda ide o vymedzenie pravidiel hry zakotvených v pracovnej zmluve. Na úrovni spoločnosti tento kompromis nachádza svoj odraz v Zákonníku práce.

A napokon poslednou základnou štruktúrnou formou, ktorá umožňuje charakterizovať príslušnú vývojovú etapu kapitalizmu, sú *medzinárodné vzťahy*. Z teoretikov regulovania sa tejto problematike venujú predovšetkým Lipietz, Mistral a Aglietta. Zatiaľ čo Lipietz sa sústredil vo svojich prácach najmä na rozširovanie

fordizmu v krajinách tretieho sveta, Mistral a Aglietta venovali pozornosť analýze vzťahov, ktoré vytvárajú štruktúru svetovej ekonomiky. Na rozdiel od neoklasikov, za determinujúci faktor týchto vzťahov nepovažujú vybavenosť danej krajiny výrobnými faktormi, ale domnievajú sa, že štruktúra svetovej ekonomiky sa formuje vždy okolo nejakej krajiny, ktorá hrá hegemonistickú úlohu vo vzťahu k ostatným krajinám.

Podľa nich, hegemonistická krajina hrá priekopnícku úlohu v rozvoji výrobných síl a v zmene spoločenských vzťahov. Môže diktovať určité normy správania iným krajinám – a to nielen v dôsledku svojej technologickej nadradenosti, ale aj v dôsledku predstihu, ktorý má v spôsobe regulovania. Zo strany hegemonistického štátu dochádza k šíreniu nových technológií, produkcie a mzdových vzťahov najprv v ekonomicky vyspelých a potom aj v najvyspelejších rozvojových krajinách.

Záver

Ako každá ekonomická škola, aj TR má svoje charakteristické črty, ktoré jej umožnili vytvoriť vlastný rámec výskumu. Ten predstavuje určitú alternatívu ortodoxnej ekonómie a vychádza z dvoch základných premís: trh nie je samoregulujúci a inštitúcie sú štruktúrnymi prvkami typu akumulácie, ktoré zabezpečujú, za určitých podmienok, jeho stabilitu.

V tejto súvislosti treba dodať, že všetky ekonomické teórie, ktoré ponúkajú alternatívu neoklasickej analýze, sú založené na obmedzenej racionalite ekonomických subjektov. Uvažuje sa v nich s tým, že informácie sú do značnej miery neisté a že jednotlivci nie sú schopní ich efektívne spracovať. Preto sú do ekonomickej analýzy zavedené podporné mechanizmy fungovania trhov alebo aj ich efektívnejšie substitúty – inštitúcie, zvyklosti, kontrakty. Pritom je zjavné, že hľadanie opory v iných spoločenských vedách, ktoré je príznačné pre tieto teórie, vyplýva z nutnosti vziať do úvahy spoločensko-politické javy.

V teórii regulovania možno vybadať vplyv Keynesa. Preberá z neho makroekonomický prístup, princíp efektívneho dopytu, odlíšenie rovnováhy na trhu práce od rovnováhy pri plnej zamestnanosti, chápanie práce ako vzťahu, a nie ako trhu, úlohu inštitúcií vôbec, význam rigidnosti a očakávaní. Tak ako Keynes, aj predstavitelia TR zdôrazňujú neschopnosť trhu zabezpečiť plnú zamestnanosť. V tomto zmysle existuje určitá konvergencia týchto dvoch škôl. Napriek tomu, rozdiel medzi nimi je značný: zatiaľ čo keynesovci konštruujú všeobecný model makroekonomickej rovnováhy, TR konštruuje rôznorodé typy sociálne a historicky determinovaných typov akumulácie. Teória regulovania považuje konštrukciu všeobecných ekonomických modelov, ktoré neberú do úvahy spoločenské vzťahy, za istý nedostatok, slabinu toho-ktorého prúdu ekonomického myslenia.

Všeobecné teoretické modely, založené na abstrahovaní od historického času a na oddelení ekonomickej sféry a spoločenských vzťahov, neumožňujú nájsť odpoveď na dôležité otázky, ktoré pred ekonomickou vedou vyvstávajú, čím ju dostávajú do slepej uličky. Boyer v tejto súvislosti píše: „Veľká väčšina ekonomických teórií, či už neoklasického alebo keynesovského typu, kladie dôraz na nemenné, všeobecné veličiny abstraktných systémov, ktoré dejiny buď potvrdzujú, alebo v krajnom prípade vyvracajú... Ekonomická teória nechala nezodpovedaných mnoho otázok, ktoré prístup TR, naopak, kladie do centra svojho výskumného programu: Prečo napriek určitým všeobecným a nemenným črtám nadobúdajú rast a kríza také rozdielne formy v čase a v priestore? Prečo tie isté inštitúcie a hospodárske politiky, ktoré nepochybne hrali kľúčovú úlohu v prerušení depresívnej špirály z roku 1929, nie sú už schopné zabezpečiť v povojnovom období absorbovanie nerovnováh?“ [8, s. 6]

Napriek tomu, že TR zdôrazňuje nutnosť brať do úvahy v ekonomickej analýze konkrétne spoločensko-ekonomické podmienky, nemožno jej vyčítať tie slabiny, ktoré má nemecká historická škola. Na rozdiel od nej nerobí totiž zovšeobecnenie poznatkov na základe sumarizácie výsledkov určitého počtu monografií, ale na základe úzkej interakcie medzi teoretickými pojmami, špecifickými hypotézami a ich overením v dlhšom časovom horizonte.

Tým, že TR prikladá veľký význam inštitúciám, dohodám a právu, možno v nej vybadať isté styčné plochy s inštitucionálnou ekonómiou, najmä s kontraktárnymi teóriami, ktoré vznikajú v polovici 80. rokov dvadsiateho storočia. Kontraktárne teórie, rovnako ako TR, odmietajú princíp racionality v zmysle neoklasickej ekonómie a sú otvorené iným spoločenským vedám, najmä sociológii a politickej vede. Svoj výskum sústreďujú na analýzu inštitucionálnych foriem pracovných vzťahov na mikroekonomickej úrovni.

Pokiaľ ide o výskum TR, pôvodne mal makroekonomickú povahu. Od 80. rokov sa však čoraz viac prác teoretikov regulovania orientuje na skúmanie vzájomných súvislostí existujúcich medzi makro- a mikroekonomickou úrovňou. Uvedenú skutočnosť možno považovať za určitý posun vo vývoji TR. Okrem toho, jej ďalší rozvoj je spojený s procesom jej vnútornej diferenciácie: zatiaľ čo pôvodne sa analýza TR sústreďovala na vykreslenie každého veľkého historického obdobia, neskôr dochádza k jej rozčleneniu do viacerých smerov – teória štátu, inštitúcií, peňazí, makroekonomická formalizácia rôznych typov rastu a sektorové analýzy.

Od 90. rokov, najmä v súvislosti s globalizáciou, sa vo Francúzsku začínajú ozývať hlasy niektorých liberálne orientovaných ekonómov, podľa ktorých je prístup TR už prekonaný. Tvrdia, že starý svet (20. storočie) bol storočím taylorovských fabrík, kde sa na človeka pozeralo ako na robota. Tento svet bol centralizovaný

a organizovaný pyramídovým spôsobom. Nový svet (21. storočie) je skôr horizontálny a organizovaný formou sietí. Vystupujeme zo starého centralistického storočia, aby sme vstúpili do nového storočia, ktoré sa vyznačuje menšou dôverou v štát, ale o to väčšou dôverou v človeka, v jeho slobodu a v jeho samostatnosť.

Prirodzene, aj TR zahŕňa od začiatku 90. rokov do svojho výskumného programu niektoré problémy spojené s globalizáciou. Jej pohľad na ne sa však diametrálne odlišuje od predstáv liberálnych ekonómov. Podľa predstaviteľov TR je globalizácia zatiaľ len čiastková a sústreďuje sa hlavne na sektor financií. Typ akumulácie, v ktorom majú dominantnú úlohu financie, však nie je schopný zabezpečiť stabilitu, a to v dôsledku viacerých vnútorných rozporov. V pojme globalizácia vidia predstavitelia TR skôr výraz politického projektu ako ekonomického determinizmu.²

Literatúra

- [1] AGLIETTA, M.: Régulation et crises du capitalisme, l'expérience des Etats-Unis. Paris: Calmann-Lévy 1976.
- [2] AGLIETTA, M.: Postface de Régulation et crises du capitalisme. Paris: Odile Jacob 1997.
- [3] AGLIETTA, M.: Macroéconomie internationale. Paris: Montchrestien 1997.
- [4] AGLIETTA, M. – ORLÉAN, A.: La monnaie, entre la violence et confiance. Paris: Odile Jacob 2002.
- [5] AMIN, S.: L'échange inégal et la loi de la valeur. Paris: Anthropos 1973.
- [6] BOYER, R.: Rapport salarial et analyses en termes de régulation. Une mise en rapport avec les théories de la segmentation du marché du travail. *Economie appliquée*, XXXIII, 1980.
- [7] BOYER, R.: La flexibilité du travail en Europe. Paris: La Découverte 1986.
- [8] BOYER, R.: La théorie de la régulation. Une analyse critique. Paris: La Découverte 1986.
- [9] BOYER, R.: Les alternatives au fordisme. Des années 1980 au XXIe siècle. In: G. BENKO – A. LIPIETZ (sous la dir.): Les régions qui gagnent, districts et réseaux: les nouveaux paradigmes de la géographie économique. Paris: PUF 1992.
- [10] BOYER, R.: Une contribution au renouveau d'une économie institutionnaliste: la théorie de la régulation dans les années 1990. In: J. BIDET – J. TEXIER (sous la dir.): Régulation, théorie des conventions. Paris: PUF 1995.
- [11] BOYER, R. – SAILLARD, I.: Un précis de la régulation, in *Théorie de la régulation, l'état des savoirs*. Paris: La Découverte 2002.
- [12] CORIAT, B.: La théorie de la régulation. Origines, spécificités et perspectives. Paris: L'Harmattan 1994.
- [13] CORIAT, B. – WEINSTEIN, O.: Les nouvelles théories de l'entreprise. Paris: Le Livre de Poche 1995.
- [14] DELORME, R. – ANDRÉ, CH.: L'Etat et l'économie. Paris: Seuil 1983.
- [15] LIPIETZ, A.: Régulation monopolistique et politique keynésienne, face à la double crise du fordisme. In: M. ZERBATO (sous la dir.): *Keynésianisme et sortie de crise*. Paris: Dunod 1987.
- [16] PŘÍVAROVÁ, M.: Michel Aglietta a jeho poňatie peňažnej teórie. *BIATEC*, 13, 2005, č. 9, s. 23 – 25.

² Problematike globalizácie a financierizácie ekonomiky v chápaní TR sa budeme bližšie venovať v pripravovanom článku.